

Gezinsondersteuning: een kleine bijdrage in een wereld van impact

Inleiding

Deep impact

[SLIDE]

“*There is a chance we’ll have impact.*” Aan het woord is de president van de Verenigde Staten, gespeeld door auteur Morgan Freeman. Het citaat komt uit de film *Deep Impact* – een typische rampenfilm uit de jaren 90, waarin een komeet van enorme proporties vervaarlijk op de aarde afstevent.

Als de komeet de aarde zou bereiken, zou er zich een drama voltrekken. Vloedgolven zouden grootsteden wegvagen, en een aswolk die minstens twee jaar blijft hangen zou al het dieren- en plantenleven uitroeien. Om dit te voorkomen, werken Amerikaanse en Russische wetenschappers zij aan zij aan een raket van waaruit nucleaire bommen op de komeet kunnen worden afgevuurd ...

Fascinatie met impact

De ‘impact’ waarover president Freeman spreekt, refereert aan een natuurkundig verschijnsel: de impact, dus de inslag, van een object op een ander object. Een ‘botsing’ van twee objecten, waardoor ze elkaars toestand drastisch veranderen. Een grote komeet slaat stuk op de aarde,

het klimaat op de planeet ontregelt en het leven op die planeet wordt onmogelijk.

De mens is altijd al gefascineerd geweest door impact. Niet toevallig is de ‘oplossing’ die de Amerikanen en de Russen voorstellen om de impact van de komeet te bestrijden met nog meer impact – het afvuren van bommen op de komeet.

Denk ook aan het woord ‘kijkfile’ – blijkbaar zijn we zo nieuwsgierig naar het resultaat van een ‘botsing’ twee of meerdere voertuigen, dat we spontaan trager beginnen rijden om dit soort impact eens goed te bekijken. Of denk aan het woord ‘antropoceen’. De impact van de mens, de ‘antropos’, op het klimaat en de atmosfeer is zo groot en ontegensprekelijk aanwezig dat wetenschappers al een tijdje spreken over een nieuw geologisch tijdperk: het *Antropoceen*. Het tijdperk van de Mens.

Cue ball

[SLIDE]

Een meer recent voorbeeld – minder fatalistisch, maar even spectaculair – vond plaats op maandagavond 1 mei in het *Crucible Theatre* van *Sheffield*. Daar kroonde Luca Brecel zich voor de eerste keer in zijn carrière tot wereldkampioen snooker. Brecel deed dat door keer op keer te anticiperen op de ‘impact’, dus de ‘inslag’, van zijn keu op de cue ball (de witte bal), en in het verlengde schatte hij dan ook goed in hoe

deze witte bal ‘botste’ tegen een gekleurde bal en deze laatste een bepaalde richting uitstuurde – al dan niet dichterbij een ‘pocket’, een zijzakje waarin de gekleurde bal dient te verdwijnen.

Opvoeding, onderwijs & ondersteuning

De mens is dus altijd al gefascineerd geweest door *impact*. We kunnen het niet laten om onze omgeving door onze activiteiten te beïnvloeden, aan te passen, aan te sturen, te veranderen en te manipuleren, en hopelijk te verbeteren. Dat gaat op voor alle domeinen in ons leven, en geldt al zeker in de omgang met onze naasten, specifiek dan met de ‘kleinsten’ onder die naasten: de kinderen in onze gezinnen en de leerlingen op onze scholen.

Het is niet toevallig dat we die twee pedagogische ‘oer-activiteiten’, opvoeden & onderwijzen, er even bij nemen alvorens iets over gezinsondersteuning te zeggen. De impact van opvoeden op het leven van kinderen is namelijk ‘verwaarloosbaar’. Hetzelfde geldt met de invloed van kwaliteitsvol onderwijs. Op eenzelfde lijn zouden we gezinsondersteuning kunnen liggen: je kan er perfect voor zorgen dat mensen met zichzelf en met elkaar een beetje overweg kunnen, en terug verder komen, ondanks alle horten en stoten, zonder impact te hebben. Dit klinkt wat vaag en provocatief maar sta me toe hieronder een en ander te verduidelijken.

Over opvoeden

[SLIDE]

Het inzicht dat we de ‘impact’ van onze opvoeding (de opvoeding die we van onze ouders genoten hebben, maar evengoed de opvoeding die we aan onze kinderen geven) schromelijk overschatten gaat al een tijdje mee.

Daar heeft het populaire boek *The Nurture Assumption* van psychologe Judith Rich Harris, waarvan de vertaling *Het Misverstand Opvoeding* uitkwam in 1999, wellicht wel iets mee te maken. Het is daarbij belangrijk dat ‘nurture’ werd vertaald met het woord ‘opvoeding’, want daar schuilt inderdaad de kern van veel misverstanden. In het aloude *nature vs nurture debat* stelt men onze ‘natuur’, onze aanleg, ons genetisch pakket, tegenover onze ‘omgeving’. Alleen neigen we die omgeving nogal eng te denken, en laten we hem in gedachten dikwijls samenvallen met onze opvoeding (die we dan weer laten samenvallen met het ouderlijk gedrag, en het directe effect van dat gedrag op de kinderen).

Het is hier niet de plaats noch is er de ruimte om dieper in te gaan op het boek van Harris. De auteur stelt scherp dat ouders wel degelijk een verschil maken in het leven van hun kinderen, maar niet zoals ze verwachten. Ouders hebben meer impact door goed na te denken ‘waar’

het huis waarin kinderen opgroeien zich best bevindt dan door alle opvoedingsactiviteiten die zich ‘in’ dat huis afspelen.

Het kernargument van Harris is dat, eenmaal we abstractie nemen van activiteiten die zich op de grens of buiten de pedagogische perimeter bevinden (denk daarbij aan verwaarlozing, ondervoeding, armoede of mishandeling), *omgevingsfactoren* sterker doorwegen dan *opvoedingswijze*.

Het punt is hier niet of we vinden dat Harris gelijk heeft. Het punt is dat het wellicht niet zo slecht zo’n idee is om opvoeders te wijzen op de hoge invloed van leeftijdsgenoten, van andere volwassenen die een opvoedkundige taak opnemen, en van de buurt waarin je opgroeit.

Anders gesteld, een belangrijke pedagogische vraag is niet of ouders wel kiezen voor een democratische opvoedingsstijl, waar praten met elkaar en genegenheid tonen centraal staan. Een belangrijke vraag is hoe we er als samenleving voor kunnen zorgen dat *alle* ouders kunnen kiezen, om het in straatjargon te zeggen, ‘waar hun huis woont’.

Over onderwijzen

[SLIDE]

Net als het idee dat ouders heel wat invloed uitoefenen op het leven van hun kinderen, leeft in de onderwijswereld de misvatting dat leerkrachten van doorslaggevend belang zijn in het schoolsucces van leerlingen.

Onderzoek verduidelijkt nochtans dat een goede leraar niet de meeste invloed heeft op de prestaties van zijn leerlingen (Rivkin). Sterker nog, 70% van de leerprestaties van een leerling wordt beïnvloed door *buitenschoolse* factoren – denk daarbij aan de eerste plaats aan het ‘cultureel kapitaal’ waarover een leerling beschikt (Bourdieu) of de kwetsbare situatie waarin een gezin verkeert.

Leraren en scholen hebben nauwelijks tot geen invloed op de levensomstandigheden van hun leerlingen *buiten* de school, terwijl daar wel de sleutel tot succes ligt (Bakker). Wat allerminst betekent dat het werk van een leerkracht en een school niet belangrijk is. Integendeel, het benadrukt alleen maar de noodzaak voor goede leraren en goede scholen.

Over ondersteunen

[SLIDE]

Je zou kunnen stellen dat onderzoek naar impact van opvoeding en onderwijzen ‘bewezen’ heeft dat we die impact ruimschoots overschatten. Ouders en leerkrachten doen er goed aan de invloed die ze uitoefenen tussen haakjes te plaatsen.

Pedagogisch is het dan wel opmerkelijk dat de praktijk van het opvoeden en het onderwijzen die haakjes telkens openbreken. Geen enkele ouder of leerkracht surft op het idee dat wat hij of zij met *dit* kind op *dit* moment doet relatief is. Eerder is het omgekeerd: elke

opvoeder hoopt toch een zekere impact, een zekere indruk, na te laten, hoe vluchtig die indruk ook is.

We kunnen deze pedagogische spanning ook anders formuleren. Je zou verwachten dat ouders een *zware last* van hun schouders voelen vallen nadat ze horen dat hun opvoeding maar een kleine schakel vormt in de levensketting van hun kinderen. Maar het inzicht dat hun doen en laten eigenlijk niet zo veel uitmaakt, dat hun impact eigenlijk nihil is, maakt ouders eerder *lastig*.

Het doet denken aan hulpverleners die zich afvragen waarom ouders niet accepteren dat hun kind is ‘zoals het is’: blind, minder begaafd, of met een stoornis in het autistisch spectrum. Eigenlijk is die eis onmenselijk. Dat ouders het feit *erkennen* dat hun kind het leven anders ervaart, mogen we van hun verwachten, al komt die erkenning er vaak niet zomaar. Maar dat je een onveranderbaar feit *erkent*, wil nog niet zeggen dat je het ook moet *aanvaarden*.

Voor veel ouders blijft het hun hele leven terecht onaanvaardbaar dat hun kind een persoon met een beperking is, of dat hun kindje te vroeg gestorven is, of dat ze hun kind in armoede moeten grootbrengen. Ze zouden graag de plaats van hun kind innemen, als dat zou helpen. Deze ouders hebben misschien, na een tijdje, geleerd om ‘ermee te leven’, maar dat is nog iets anders dan genoeg nemen met de onvervuldheid van het bestaan.

Ik denk dat deze *lastige ouders*, ouders die hun opvoedingsrealiteit weliswaar erkennen maar hem daarom nog niet aanvaarden, ons wijzen op iets dat ‘voorbij’ het impactdenken ligt. Ik wil dat graag verder exploreren door middel van een voorbeeld waarmee de Leuvense pedagoog Jan Masschelein vaak zijn pedagogiekcolleges mee begon, en waar hij ook tijdens zijn afscheidscollege aandacht aan gaf.

OIKOTEN

[SLIDE]

OIKOTEN is de naam van een initiatief dat in 1982 door vrijwilligers werd gestart. De vrijwilligers stelden voor om met jongeren uit de bijzondere jeugdzorg, meer concreet uit de gesloten instelling van Mol – wat in de geesten van velen leefde als ‘het eindstation’ – gedurende vier maanden een staptocht te ondernemen naar Compostella, en zodoende de instelling te verlaten. Als de jongeren erin slaagden te voet en zonder het begaan van al te veel problemen Compostella te bereiken, deed de jeugdrechter de boeken toe en waren de jongeren vrij.

Wat bezielde deze vrijwilligers? Wat was, in impact-termen, hun *veranderingstheorie*? De mensen die met het initiatief begonnen deden dit omdat ze niet wilden accepteren dat jonge mensen vastgezogen waren aan hun verleden. Dat deze jongeren “levend begraven werden in Mol”, zoals ze het zelf zegden. De initiatiefnemers geloofden dat er

nog iets mogelijk was, terwijl alle *evidentie* er op wees dat dat niet het geval is.

En *evidentie*, bewijs, dat het eindstation eigenlijk wel geweten was, was overvloedig aanwezig. Die jongeren leken voorbestemd om uiteindelijk in de gevangenis, en al zeker in de marginaliteit te belanden. Daar wees alles op – hun persoonlijke achtergrond, criminologische statistieken en sociologisch onderzoek. Bovendien lag het grootste bewijs in het feit dat er al van alles was geprobeerd. Mol was, zoals gezegd, een eindstation. Niets bleek bij die jongeren aan te slaan.

Pedagogisch werk, waaronder ook gezinsondersteuning hoort, is echter niet in de eerste plaats evidentie-gebaseerd. Niet alleen omdat zo'n evidentie (over wat wel of niet werkt, over wat we mogen verwachten) eigenlijk niet zoveel zegt over 'deze' persoon in 'deze' situatie, maar omdat pedagogisch werk altijd uitgaat van de hypothese *dat het kan*. Dat het anders kan. Dat we niet en nooit weten waartoe iemand bekwaam is, niet weten wat er van zal komen of zal worden. Dat het, met andere woorden, bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk, is om de ware impact van onze ondersteunende woorden en daden te weten te komen.

Uitleiding

[SLIDE]

Graag kom ik, als uitleiding, nog even terug op de film *Deep Impact*. Lang voordat de komeet de aarde zou bereiken, en er dus een *letterlijke* impact heeft plaatsgevonden, heeft de komeet het leven op aarde al sterk beïnvloedt.

De dreigende inslag brengt onrust onder de bevolking. Mensen beginnen, net als tijdens COVID, te hamsteren. Sommige beginnen te plunderen. De Amerikaanse overheid bouwt een ‘ark van Noah’ waar een pre-geselecteerd groepje van mensen en dieren twee jaar kunnen overleven. Maar er gebeuren ook mooie dingen. Tieners laten hun liefde wat sneller ontluiken. Een dochter verzoent zich met haar vader. Russen en Amerikanen werken broederlijk samen aan een oplossing. Ook dat is impact dus, *deep impact* misschien wel: een impact gemaakt door de belofte, of de dreiging, van impact.

Er zit, kortom, een ambiguïteit in de film. Impact brengt mooie en minder mooie dingen met zich mee. Eenzelfde ambiguïteit, eenzelfde twijfel, zit in mij. Als laatste probeer ik die twijfel onder woorden te brengen.

De aantrekkingskracht van het woord ‘impact’ schuilt, veronderstel ik, deels in de connotatie dat er iets kan ‘bewegen’ of kan ‘veranderen’. Impactdenken brengt dan een *voortgangsperspectief* met zich mee. Maar ‘stilstand’ is ook mooi. Of iets heeft impact, en dus is er iets veranderd, of iets heeft geen impact, en zaken blijven min of meer hetzelfde. Maar geen impact hebben kan evengoed waardevol zijn. Een ouder die zich in zijn waarde gelaten voelt door de ondersteuning, zal niet precies kunnen aangeven hoe in dat opzicht de ondersteuning hem of haar *veranderd* heeft – eerder is het een (h)erkenning, herbevestiging, van zijn persoon, van ‘wie’ iemand is en ‘wat’ hij of zij doormaakt. Het zou daarom jammer zijn de legitimatie van een ondersteuning te laten samenvallen met zijn impact. In bovenstaand voorbeeld is de ondersteuning immers niet ‘waardeloos’. Integendeel, je zou kunnen stellen dat dit soort ondersteuning ‘waarden-vol’ zit met een ouder die zich gehoord, begrepen, en gelijk behandeld voelt.

De aantrekkingskracht van het woord ‘impact’ schuilt ook, veronderstel ik, in de *zachtheid* die het woord met het zich meebrengt. De sociale sector huivert, vaak terecht, voor het harde woord ‘evidence-based’, maar bij impactdenken worden organisaties en initiatieven zelf aangespoord om hun impact te monitoren en te evalueren. Zo ontstaat gaandeweg een landschap van grote en kleine gezinsondersteunende initiatieven die weliswaar allen de autonomie hebben (of krijgen) om hun impact ‘op maat van’ hun werking te onderzoeken, maar er niet van onderuit kunnen *dat* er op één of andere manier impact gemeten, en

liefst aangetoond, moet worden. Goed mogelijk dus dat initiatieven die nu nog weigeren of twijfelen om in te zetten op impact, op termijn overstag zullen gaan of eenvoudigweg hun bestaansrecht dreigen te verliezen.

Maar misschien ligt het spook van *standaardisering* toch ook wel op de loer. Er zijn nu heel wat organisatie-eigen registratiedocumenten en er zullen er nog veel worden ontwikkeld, al dan niet in co-creatie met onderzoeksinstellingen. Hoe mooi en waardevol al dat ‘eigen toetsingsmateriaal’ ook is (behalen we de veranderingen die we wensen te bereiken?), het lijkt me niet zo vreemd om op termijn een verschuiving naar standaardisering te zijn – waarbij overheden, departementen en agentschappen een aantal gestandaardiseerde ‘impactmeters’ naar voren schuiven als ‘degelijk wetenschappelijk onderbouwd’ en dus best te gebruiken materiaal. Impactinstrumenten, ‘good practices’ en ‘databases’ die wellicht ook toelaten om organisaties die min of meer hetzelfde aanbieden als gezinsondersteuning met elkaar te vergelijken, misschien wel te rangschikken.

Finale gedachte

Ik stel me als pedagoog dus wel wat vragen bij het denken over gezinsondersteuning in termen van impact. Ik ben er nog niet uit in hoeverre dit soort van denken en spreken recht doet aan waar het bij

gezinsondersteuning om draait, met name het *gezinsleven* – een leven waar kinderen en volwassenen met zichzelf en met elkaar een beetje overweg moeten kunnen en waar men, vaak met kleine ingrepen, verder komt, ondanks alle horten en stoten.

In die zin lijkt het woord ‘impact’ me te groot voor wat ondersteuners doen. Ouders en leerkrachten leveren een kleine bijdrage aan het leven van kinderen en leerlingen. Ondersteuners stellen zich vaak even bescheiden op. In hoeverre die bescheidenheid zijn weg gevonden heeft, of zal vinden, in allerlei impacttools is nog maar de vraag.

Daarom organiseren we ook deze studiedag. Om deze en andere vragen op te werpen, en de kwestie impact te bestuderen. Om gaandeweg, net als de jongeren bij OIKOTEN ook *gaandeweg*, ‘ons gedacht’ erover te maken. Om naar elkaar te luisteren, en met elkaar te spreken. U hebt alleszins heel aandachtig naar mij geluisterd; ik hoop in de loop van deze studiedag hetzelfde voor u te mogen doen. Alvast bedankt!